

Heinrich Liebieg memorial for Liberec

ABSTRACT

ANNA HABÁNOVÁ | This study analyses particular subject of the Liberec history. Through analyzing archival records it reveals origins of the not implemented memorial of Heinrich Liebieg, famous patron. Study compares this memorial with other representations and mentions of his figure in Liberec public space. The designs of Franz Metzner from the beginning of the 20th century and the later design of Liberec sculptor Wilhelm Weiss are also analyzed.

KEY WORDS

Theodor Charlemont

Heinrich Liebieg

Wilhelm Weiss

Liberec town hall

KLÍČOVÁ SLOVA

[Theodor Charlemont](#)

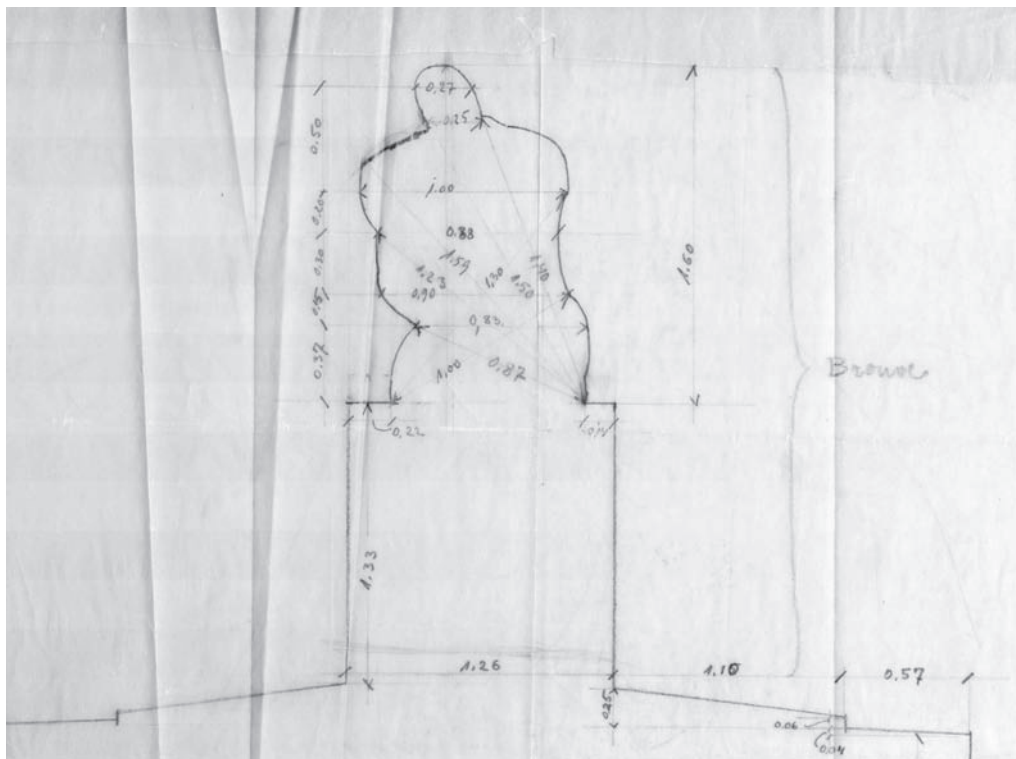
[Heinrich Liebieg](#)

[Wilhelm Weiss](#)

[liberecká radnice](#)

Pomník Heinricha Liebiega pro Liberec

ANNA HABÁNOVÁ

První návrh Franze Metznera na pomník Heinricha Liebiega, květen 1911, (SOka Liberec, fond AML, GD 213/7)

Heinrich Liebieg je v Liberci známý především jako textilní velkopodnikatel a mecenáš, který městu Liberec daroval v roce 1904 svou rozsáhlou obrazovou sbírku. Přes nepochybnou důležitost tohoto aktu zůstávají jeho osoba a život stále zahaleny závojem tajemství. A to i přesto, že v poslední době proběhly intenzivní rešerše v rámci zpracování katalogových textů pro výstavu *Umělecké poklady mecenáše Heinricha Liebiega (1839–1904) – univerzální sbírka 19. století z Liberce*, konanou od září 2012 do ledna 2013 v muzeu Giersch ve Frankfurtu nad Mohanem. V odborných statích se Miloslava Melanová, Jan Mohr, Petra Šternová a Anna Habánová zabývají dílčími tématy spojenými s osobností a životem Heinricha Liebiega ve vztahu k městu Liberec. Ty přinášejí zatím nejrozsáhlejší zhodnocení jeho života a činnosti, ale současně otevírají další řadu otázek týkajících se například důvodů výběru Frankfurtu nad Mohanem jako jeho druhého působiště a s tím spojenou „záhadu“ mecenášova libereckého bydlení a nebo vyjasnění existence bust a nápisových desek v prostorách radnice.¹

Právě při archivních bádáních byl v aktech libereckého magistrátního archivu uloženého ve Státním okresním archivu v Liberci znovuobjeven materiál týkající se výstavby monumentálního pomníku, kterým město Liberec zamýšlelo uctít památku bezpochyby jednoho z nejvýznamnějších představitelů podnikatelské dynastie Liebiegů.² Tato stať tak shrnuje dosavadní stav poznání a přináší nové informace o několika různých realizacích nebo plánech, kterými se město Liberec chtělo vypořádat s uctěním památky slavného libereckého rodáka Heinricha Liebiega. Zmíněny jsou tedy nerealizovaný pomník, na jehož návrzích se podíleli Franz Metzner a Wilhelm Weiss, existence bust od Hanse Aichingera a Theodora Charlemonta a dále realizovaná, ale dnes nedochovaná figurální plastika a nápisová deska na radnici.

Téma návrhu Liebiegova pomníku od Franze Metznera jako takové není úplně nové. V souvislosti se zpracováním života a díla Franze Metznera se pomníkem a Metznerovou účastí na jeho realizaci zabýval Jan Mohr.³ Shrnuje tak jeden z momentů od úvah o výstavbě monumentálního

- 1_Recenze rozsáhlého výstavního katalogu bude publikována v dalším čísle FN.
- 2_SOka Liberec, fond AML, Gd, sign. 213/7.
- 3_MOHR, Jan. *Franz Metzner* kat. výst., Liberec: Severočeské muzeum v Liberci 2006, s. 120–123. ISBN 80-903595-4-X.

4_ SOKA Liberec, fond AML, Gd, sign. 367/4/55.

5_ KLETZL Otto. Reichenbergs Liebieg-Denkmal. *Reichenberger Zeitung* LXVI, č. 117, 20. 5. 1925, s. 2–3.

6_ RÜCKER Friedrich. Reichenbergs Liebieg-Denkmal. *Reichenberger Zeitung* LXIX, č. 1, 1. 1. 1928, s. 22.

Obr. s. 48–49, čtyři návrhy Wilhelma Weisse pro pomník Heinricha Liebiega, 1923, (SOKA Liberec, fond AML, GD 213/7)

pomníku, které se objevily nejpozději po úmrtí Heinricha Liebiega v roce 1904, přes volbu sochaře Franze Metznera, kterého jako prvního oslovilo město v roce 1905 prostřednictvím profesora vídeňské reálky Maxe Fabianiho. Úspěšnost jeho zvolení mohla být zvýšena kladným přijetím modelu kašny pro výstavu Deutschböhmisches Ausstellung 1906, na které tehdy Franz Metzner intenzivně pracoval.⁴ Velmi zdouhavá jednání, při nichž byl jediným výsledkem betonový sokl jako fundament pro zamýšlenou realizaci na dnešním Sokolovském náměstí, neskončila Metznerovou smrtí v roce 1919, ale táhla se ještě po celá 20. léta, kdy se město snažilo buď o realizaci podle sádrového modelu, který byl k dispozici na magistrátu, anebo o vrácení části proplacených záloh po sochařově vdově. Ta zase naopak usilovala o proplacení výdajů spojených s průběžnými pracemi. Obě možnosti, ale především realizace, byly pravděpodobné, neboť ještě v roce 1925 se tehdy mladý absolvent architektury a zaměstnanec libereckého magistrátu Otto Kletzl na stránkách *Reichenberger Zeitung* těšil na provedení Metznerova díla z jeho vrcholného období a cítil v něm potenciál na pozvednutí umělecké a kulturní úrovně města: „Tento model dělá Metznerovu jménu čest. Liberec bude obohacen o významné umělecké dílo, pokud bude opravdu takto provedeno.“⁵

Původní Metznerův návrh počítal se sedící figurou, pojatou nikoli jako znázornění vladařů, ale jako „sitzende Ruhe“ – sedící klid, jako personifikaci laskavosti, dobroty a pokory, kterými měl být vyjádřen význam Heinricha Liebiega, jeho nadací a hmotných i nehmotných odkazů, kterými se nesmazatelně zapsal do historie města. Na betonové podestě v podobě dvou schodů byl umístěn sokl z porézního vápence, osazený 22 reliéfy. Na každém se nacházel muž a žena v pohybu, nazí nebo střídme oblečení. Nejednalo se o personifikaci oslav života, naopak všechny figury znázorňovaly utrpení a hoře. Jejich význam mohl osvětlit jen nad nimi trůnící dobrodinec a lidumil. Metzner je však použil už dříve v roce 1914 při výzdobě *Neue Volksbühne* v Berlíně. Logicky tak jejich recyklace na libereckém pomníku přinesla určitou vlnu nevole, která se odrazila v hodnocení návrhu publikovaném na stránkách denního tisku.⁶ Místo reliéfů tak mohl být prostor využit například pro nápisovou desku. Samotnou sedící postavu umístil její autor na jednoduchý trůn na další tři ubíhající schody, s nízkým opěrátkem a před-

sazenou podnožkou. Na důkaz činů Heinricha Liebiega mu do pravé ruky vložil listinu jako symbol donátorů a dobrodinců. Výsledkem bylo monumentální znázornění zadumaného muže, jehož hlava je mírně skloněná na znamení pokory, upomínající na jeho činy ve smyslu rodinného hesla *Per labore ad honorem*.⁷

Po smrti Franze Metznera v roce 1919, kdy byla realizace jeho díla otázkou jak peněz, tak celkového dopracování modelu některým z dalších sochařů, pracovalo město ještě s jiným řešením. Na magistrátní žádost předložil totiž v roce 1923 několik svých návrhů možné verze pomníku H. Liebiega sochař Wilhelm Weiss. Výběr jeho osoby nebyl náhodný, jak zmiňuje v dopise adresovaném magistrátu, stalo se tak na základě realizace busty Friedricha Schillera pro Lidové sady.

Wilhelm Weiss, dnes zapomenutý liberecký sochař, se narodil 29. května 1866. První řemeslné zkušenosti získal u dalšího zapomenutého libereckého sochaře Josefa Elstnera (1848–1901)⁸ a v kreslířských a modelovacích kurzech místní průmyslovky. Před studiem na vídeňské Akademii výtvarných umění, které mu bylo umožněno mimo jiné díky vzdělávací nadaci Franze Liebiega, prošel sochařskými dílnami Wilhelma Wiedemanna a Otto Lessinga v Drážďanech a Berlíně – oba tyto umělci byli představiteli klasického gründerského sochařství druhé poloviny 19. století. Do roku 1909, než získal místo profesora kreslení, modelování a geometrie na liberecké Státní průmyslové škole, se Wilhelm Weiss podílel na realizacích pomníků vyšlých z vídeňské dílny Edmunda Hofmanna von Aspernbura a byl zaměstnaný na gymnáziu v Riedu.⁹

Weiss ve svých návrzích vycházel z původního Metznerova modelu sedícího muže. Ve variantách první možnosti nepracoval už s původní mohutnou střední částí soklu. Zjednodušil ho, zmenšil, svíslé hrany doplnil buď nakoso otočenými ustupujícími pilastry, nebo v druhé verzi polosloupy a také ho oprostil od reliéfů, ponechal pouze místo na nápisovou desku. V této variantě tak Heinrich Liebieg stále působí jako vladař na trůnu.

V druhém předloženém řešení změnil Weiss dispozici. Opustil myšlenku vysokého soklu, celý pomník posadil blíže divákovi pouze na nízký stupeň a nevysokou podestu a především vyměnil trůn za širší lavici s opěradlem a podpěrami pod ruku. Dospěl tak ke znázornění, které už nepůsobí jako piedestal slávy, ale přibližuje osobnost

7_RÜCKER, Friedrich. Reichenbergs Liebieg-Denkmal, *Reichenberger Zeitung* LXIX, č. 1, 1. 1. 1928, s. 22.

8_Josef Elstner (Liberec 1848–1901 tamtéž) získal umělecké vzdělání v Drážďanech u profesorů Friedricha Rentsche a Schwarze. K jeho realizacím v Liberci patřily náhrobky na zrušeném městském hřbitově, například starosty Ludwiga von Ehrlicha, reliéfy zdobící libereckou radnici na straně směrem k divadlu anebo architektonická plastika v podobě atlantů na Annahofu.

9_RÜCKER, Friedrich. Sonderausstellung des akademischen Bildhauers Prof. Wilhelm Weiss, *Reichenberger Zeitung* LXVIII, č. 217, 15. 9. 1927, s. 6.

- 10_ Staatsgewerbeschule Reichenberg. *Reichenberger Zeitung* LXVII, č. 252, 26. 10. 1926, s. 6.
- 11_ SOkA Liberec, fond AML, Gd, sign. 213/7/62, dopis ze dne 20. června 1930.
- 12_ Tamtéž, Gd, sign. 213/7, spis ze dne 1. října 1930.
- 13_ *Amtsblatt der Stadt Reichenberg* I. 15. 5. 1904, s. 1.
- 14_ SOkA Liberec, fond AML, Gd, sign. 568/4, vyjádření magistrátního úředníka Adolfa Kaulferse ze dne 23. 6. 1904.
- 15_ Tamtéž, Gd, sign. 702/4, k. č. 182, spis č. 702/4-8.
- 16_ Hans Aichinger (Altlengbach 1858–1921 Wien) se věnoval především dřevorezbě a architektonické plastice. Do Liberce přišel v roce 1899, zpět do Vídně odešel v roce 1919. V Liberci jsou jeho realizace k nalezení například ve formě štukové výzdoby na soukenickém domě u muzea, v budově bývalých lázní nebo původní neorokokový štukový strop na zámku Falkenburk. Aichinger se zabýval štukovou výzdobou stropu presbytáře v kostele sv. Vavřince v Jablonném v Podještědí, loretu v Rumburku, pracoval pro Clam-Gallas, rodinu Ginzkey ve Vratislavicích nad Nisou a Klingerů v Novém Městě pod Smrkem.
- 17_ Kulturgeschichtliche Ausstellungsgegenstände. In: Erhard Arnold (Hg.). *Die Deutschböhmisches Ausstellung Reichenberg 1906*, Reichenberg 1909, s. 327–352, zde s. 372. V textu je mylně uvedena iniciála E. Hermanna. Jako předloha mohla být použita socha Franze Liebiega v nadživotní velikosti, umístěná od roku 1894 ve schodišti radnice, jejímž autorem byl Emanuel Gerhart. To by také vysvětlovalo záměnu iniciály křestního jména.

Heinricha Liebiega jako běžného člověka, jehož silné stránky by si měli kolemjdoucí uvědomit. Tento význam ještě podtrhuje možnost „přisednout si“ na volné místo vedle. Pokud byl Metznerův návrh především monumentální, vracely se Weissovy předlohy do reality a vycházely z jeho školení jak ve Vídni, tak v Německu.

Veřejnost měla možnost se s modely pomníku Heinricha Liebiega a dalšími Weissovými pracemi seznámit během září 1927 v rámci výstavy konané v Metznerbundhalle. Jeho volbu pro realizaci pomníku podpořilo i muzeum, které pro rok 1926 otevřelo na „několik hodin týdně“ veřejný sochařský ateliér pod jeho odborným vedením.¹⁰ Město si ale s realizací samotnou nevědělo rady. Během následujících několika let si nechalo vypracovat „nezávislé“ posudky nebo cenové nabídky od Otto Kletzla, Rudolfa Bitzana, sochařů Antona Hanaka, trutnovského Emila Schwantnera a libereckého Karla Kolaczka. Wilhelm Weiss stále doufal v realizaci svého návrhu. Naděje však ukončil dopis z magistrátu s vyjádřením, že zřízení pomníku není zralé k rozhodnutí a město řeší „současné velké množství jiných bezprostředně životně důležitých problémů“.¹¹ To bylo v době výměny ve vedení města jak generační, tak politické, se kterou ruku v ruce došlo i k přerušení kontinuity o povědomí významu Heinricha Liebiega pro město. Výstavba volně stojícího pomníku vzala definitivně za své po likvidaci původního Metznerem zadaného fundamentu na Sokolovském náměstí v roce 1930. Stalo se tak na protest proti jeho umístění před agrární bankou z důvodu bránění provozu.¹²

Wilhelm Weiss se o realizaci sochy Heinricha Liebiega zajímal už výrazně dříve než před polovinou dvacátých let 20. století. Ještě před zadáním návrhu velkolepého pomníku zamýšlelo město uctít památku Heinricha Liebiega na základě přijatého městského usnesení ze dne 9. dubna 1904 vyhotovením mramorové sochy¹³ a pamětní desky zesnulého, které by byly vystaveny na radnici.¹⁴ K plánované ideové soutěži nedošlo, neboť magistrát oslovil vybrané umělce a postupně dorazilo několik nabídek od sochařů z celé střední Evropy, mezi nimiž byl také Wilhelm Weiss. Jeho nabídkou se město nezabývalo, intenzivně ale jednalo s Theodorem Charlemontem, bratrem Eduarda Charlemona, autorem pravděpodobně neznámější podobizny Heinricha Liebiega, dnes uložené ve sbírkách Oblastní galerie v Liberci. Tento obraz si Theodor Charle-

Eduard Charlemont, Heinrich Liebieg, kolem 1900, olej, plátno, Oblastní galerie v Liberci, inv. č. O 739

mont vypůjčil v listopadu 1904 původně na dobu jednoho měsíce do svého ateliéru ve Vídni, aby mu posloužil jako podklad pro fyziognomické vypracování portrétních rysů a aby mohl vyhotovit bustu, kterou navrhl z finančních důvodů místo plastiky v životní velikosti.¹⁵ Se zhotovením nijak nespěchal, jak dokládají dochované dopisy, v září 1905 obraz ještě nebyl zpátky v Liberci a na konci téhož roku stále nebylo dílo hotovo. Dokončeno bylo během jara 1906 a vystaveno při slavnostním zpřístupnění odkazu Heinricha Liebiega v Severočeském muzeu 29. dubna 1906, v den výročí jeho narození. Tato busta je trvale vystavena ve stálé expozici Severočeského muzea a až donedávna bylo její autorství připisováno Hansi Aichingerovi (1858–1921)¹⁶ s tím, že se jedná o portrétní bustu, která byla v rámci Deutschböhmisches Ausstellung 1906 vystavena ve vstupní hale expozice města Liberec.

Na základě formální analýzy je však možné rozlišit dvě různá díla. V popisu výstavního pavilonu místní historické sbírky, kde se v rámci Německočeské výstavy 1906 nacházela expozice města Liberec a kde byla veřejnosti poprvé představena velká část původní obrazové sbírky Heinricha Liebiega, je autorství busty, která se nacházela v hlavní vstupní hale, připsáno Hansi Aichingerovi a je doplněno vyobrazením. Aichinger měl tuto bustu vytvořit

podle další, dnes neznámé předlohy Gustava Hermanna (1879–1921), která byla tehdy umístěna na schodišti liberecké radnice.¹⁷ Rozdíl mezi oběma bustami vystavenými v roce 1906 v Liberci byl nejen ve velikosti, ale i ve znázornění. Aichingerova představila libereckého mecenáše z poloprofilu, s velkým nápadným motýlkem a viditelnou zavřenou klopou, proporcčně zaujímalo poprsí na výšku stejné množství hmoty jako hlava. Charlemont nechal samotnému poprsí větší prostor, fyziognomie obličej vychází z původní obrazové předlohy s volnou vázankou a otevřeným sakem. O vzniku Aichingerovy busty neexistují žádné archivní prameny, mohla však být vyhotovena na základě nezdařené dohody s Charlemontem jako zakázka města a objevila se tak také logicky v rámci výstavy 1906 v pavilonu městské expozice.

Své původní rozhodnutí z dubna 1904 nechat vytvořit pro radnici připomínku na Heinricha Liebiega město přece jen dodrželo. V červnu 1904 byly vyhotoveny návrhy na umístění pamětní desky zesnulého v 1. patře radničního schodiště napravo od závěrečného kamene stavby. Kdy deska vznikla, není jasné, její existenci dokládá přepis nápisu: „Dem großen und hochherzigen Wohltäter und Kunstfreund unserer Stadt Freiherrn Heinrich von Liebieg, † 1904, in Dankbarkeit und Verehrung gewidmet.“¹⁸ I druhé magistrátní předsevzetí dostalo svého naplnění. Bez jakéhokoli bližšího upřesnění dodal na přelomu dubna a května 1912 liberecký rodák, žijící ve Vídni, Gustav Hermann (1879–1921) na původní zamýšlené umístění na schodišti liberecké radnice mramorovou plastiku v nadživotní velikosti. Heinrich Liebieg byl znázorněn v jednoduchém plášti, levicí se opíral o sloup, v pravici držel pootevřenou knihu a u nohou se na dvou na sobě položených knihách nacházel model (Liebiegovy) Liberecké výšiny.¹⁹ Stejně jako řada dalších plastik a nápisových desek zdobila socha a pamětní deska Heinricha Liebiega libereckou radnici do roku 1945. Po skončení války, nebo možná i během ní, byly pomníky odstraněny a jejich podoba ani další osud dnes není znám.

„Když dozněly zvuky kantáty, udeřil Nestor Palacký na základní kámen k pomníku Jungmannově a zvolal: Nehynoucí památce Josefa Jungmanna, tak ctí Čechie nesmrtelné zásluhy zasloužilých o vlast a národ mužův!“ Takto začínají Zdeněk Hojda a Jiří Pokorný kapitolu věnovanou pomníku „Tiše sedícího Jungmanna“ od socha-

Theodor Charlemont, Heinrich Liebieg, 1906, mramor, Severočeské muzeum v Liberci, inv. č. U 27/2012

ře Ludvíka Šimka, odhalenému v Praze v květnu 1878.²⁰ Sedící muž se svými nejbližšími atributy – perem a listem papíru – čekal na svůj hold od své smrti v roce 1847. Úmrtí bylo také hlavní hybnou silou při rozhodnutí pražského magistrátu vystavět další ze „sedících“ pomníků, tentokrát Františku Palackému. Od rozhodnutí v roce 1876 do slavnostního odhalení vrcholného díla Stanislava Suchardy v roce 1912 uběhlo 36 let.²¹

I přes značný časový odstup se klíčovým osobnostem české historie dostalo pocty adekvátní jejich přínosu pro domácí historii. Liberec však doposud na vzdání holdu svým významným rodákům, obroditelům a mecenášům čeká. František Xaver Šalda je v povědomí uchovávan alespoň označením náměstí, je ale otázkou, jestli je nejrůznější křížovatka ve středu města dostatečně důstojná, aby mohla nést jeho jméno. Liberec by si však měl trvale připomínat i svou německou historii, která toto město proslavila a vybudovala.²²

18_„Velkému a velkomyslnému dobrodinci a příteli umění našeho města svobodnému pánovi Heinrichu von Liebieg, † 1904, věnováno z vděčnosti a úcty.“ SOKA Liberec, fond AML, nezpracovaná část fondu, Kroniky města – všeobecná část, autor Viktor Lug, kniha č. 2, s. 1405.
19_LUG, Viktor. *Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg in Böhmen*, Reichenberg 1938, s. 320.
20_HOJDA Zdeněk a Jiří POKORNÝ. *Pomníky a zapomínky*, Praha: Paseka, 1996, s. 54. ISBN 80-7185-050-0.
21_Tamtéž, s. 92–104.
22_Studie vznikla jako část projektu podpořeného Grantovou agenturou České republiky P 409/12/0756, „Ušlechtilá soutěž obou národů – Dějiny uměleckého spolku Metznerbund v Čechách 1920–1945“.